

כד. תורת ישראל כוללת כל החכמות (סג-סו)

סג

אמר הפורקי: אני רואה³⁰¹ שתורתכם – כלול בה כל דק ונפלא מהחכמות, מה שאין כן בזולתה!

סד

אמר הקבר: לא זו בלבד, אלא שהסנהדרין היו מצויים שלא תעלם מהם חכמה מהחכמות האמתיות והדמיוניות וההספמיות, עד הכשפים³⁰² והלשונות³⁰³. ואיך

הערות – ילמד עניים דרכו

301 אמנם החבר לא דיבר אתו בסעיף הקודם לא על פסיקה, לא על זואולוגיה ולא על ביולוגיה, אלא על עניינים רוחניים לחלוטין, אולם המיוחד בהסברו של החבר, שהטעמים הרוחניים של המצוות תואמים את הדברים שאנו מכירים בחכמות אחרות בענייני הטבע. וזו כוונתו של המלך באמרו "כוללת". החבר מוסיף בסעיף הבא שלא רק שהמצוות תואמות את סדר העולם הרוחני וסדר העולם הגשמי, אלא שגם נושאי התורה – עם ישראל, מחויבים מלבד לימוד התורה ללמוד גם את שאר החכמות.

[עוד ניתן לפרש, שכוונת המלך לדברי החבר בסוף סעיף נח, בעניין הכהנים, שאמר שידעו להבחין בין סוגי הצרעת השונים, ובין הניתנת לרפואה ללא ניתנת לרפואה.]

302 אבות דרבי נתן פרק כה: "נכנס רבי עקיבא וישב לפניו (רבי אליעזר לפני מותו), ואמר לו: רבי, מעתה שנה לי. פתח ושנה לו ש' הלכות בבהרת. באותה שעה הגביה רבי אליעזר שתי זרועותיו והניחן על חזהו שלו ואמר: אי לי על שתי זרועותי שהן כשני ספרי תורות שנפטרין מן העולם. שאם יהיו כל הימים דיו וכל האגמים קולמוסים וכל בני אדם בבלרין אינן יכולין לכתוב כל מה שקריתי ושניתי ומה ששמשתי לחכמים בשיבה. ולא חסרתי מרבותי אלא כאדם שטובל אצבעו בים. ולא חסרתי מתלמידי אלא כדי שיכחול המכחול מן השפופרת. ועוד שאני שונה ג' מאות הלכות ב'מכשפה לא תחיה', ויש אומרים שלשת אלפים הלכות, ולא שאלני אדם בם דבר מעולם, חוץ מעקיבא בן יוסף שפעם אחת אמר לי: רבי, למדני איך נוטעים קישואין ואיך עוקרין אותן. אמרתי דבר אחד נתמלאת כל השדה קישואין. אמר לי: רבי למדני נטיעתן, למדני עקירתן. אמרתי דבר אחד נתכנסו כל הקישואין כולם למקום אחד..."

303 חזר על כך גם במאמר ג, מא. ומקורו בסנהדרין יז, א: "אמר רבי יוחנן: אין מושיבין בסנהדרי אלא בעלי קומה, ובעלי חכמה, ובעלי מראה, ובעלי זקנה, ובעלי כשפים, ויודעים בשבעים לשון, שלא תהא סנהדרי שומעת מפי המתורגמן".

ז"ל הרמב"ם הל' סנהדרין ב, א-ו: "אין מעמידין בסנהדרין בין בגדולה בין בקטנה אלא אנשים חכמים ונבונים, מופלגין בחכמת התורה בעלי דעה מרובה, יודעים קצת משאר חכמות, כגון: רפואות וחשבון ותקופות ומזלות ואיצטגנינות ודרכי המעוננים והקוסמים והמכשפים והבלי עבודה זרה וכיוצא באלו, כדי שיהיו יודעים לדון אותם... כשם שבית דין מנוקין בצדק כך צריכין להיות מנוקין מכל מומי הגוף, וצריך להשתדל ולבדוק ולחפש שיהיו כולן בעלי שיבה, בעלי קומה, בעלי מראה, נבוני לחש, ושידעו ברוב הלשונות כדי שלא תהא סנהדרין שומעת מפי התורגמן". הרי שהוסיף גם בבית דין של כ"ג. ועיין ברמ"ך שהקשה: "תימה: מה צורך לדיינים שידעו רפואות וחשבונות וחכמת המזלות?" ותירץ הכס"מ: "ואני אומר דמתקופות ומזלות לא קשיא דודאי צריכין לידע כדי שידעו לעבר שנים וחדשים". ובעניין רפואות תירץ הרדב"ז שצריכים לדעת לעניין חילול

יִמְצָאוּ (בעם) תְּמִיד שְׁבָעִים זְקָנִים חֲכָמִים, אִם לֹא הָיוּ הַחֲכָמֹת נְפוּצוֹת וּמְפֹרָסוֹת בְּאֶמְהָ, וּבְכָל עֵת שָׁמַת זְקָן מֵלֹא אֶת מְקוֹמוֹ אַחַר כָּמוֹתוֹ?³⁰⁴
וְאִיךָ לֹא יִהְיֶה זֶה (שבתורה כלולות כל החכמות³⁰⁵), וְכִלְיָן צָרִיךְ לָהֶן בַּתּוֹרָה (לקיום המצוות עצמן³⁰⁶):
הַחֲכָמוֹת הַטְּבָעִיּוֹת -

מִהֶן שְׁצָרִיךְ לָהֶן בְּעִבּוּדַת הָאֲדָמָה, לִידְעֵת הַכְּלָאִים וְהַהֲזָהָרוֹת מִהַשְּׁבִיעִית וְהַעֲרָלָה.

הערות - ילמד ענויים דרכו

שבת וכיו"ב. אולם נ"ל שקושיית הרמ"ך לא היתה על סנהדרי גדולה, שפשוט שצריכים לדעת תקופות וכו', אלא על בית דין של כ"ג! ובאמת מניין לו לרמב"ם שגם לסנהדרין קטנה יש להקפיד שידעו חכמות אלו? הסבר לרמב"ם מצאנו כאן בריה"ל במשפט הבא: אם העם ובפרט הדיינים לא ידעו בחכמות, כיצד יוכלו להחליף את הדיינים של שבעים ואחד? וכיצד יוכלו להצמיח מתוכם חכמים כאלו לסנהדרי גדולה!

304 סוכה כח,א: "תנו רבנן: שמונים תלמידים היו לו להלל הזקן, שלושים מהם ראויים שתשרה עליהם שכינה כמשה רבינו, ושלושים מהן ראויים שתעמוד להם חמה כיהושע בן נון, עשרים בינונים. גדול שבכולן - יונתן בן עוזיאל, קטן שבכולן - רבן יוחנן בן זכאי. אמרו עליו על רבן יוחנן בן זכאי שלא הניח מקרא ומשנה, תלמוד, הלכות ואגדות, דקדוקי תורה ודקדוקי סופרים, קלים וחמורים וגזרות שוות, תקופות וגימטריאות, שיחת מלאכי השרת ושיחת שדים ושיחת דקלים, משלות כובסין, משלות שועלים, דבר גדול ודבר קטן. דבר גדול - מעשה מרכבה, דבר קטן - הויות דאביי ורבא. לקיים מה שנאמר להנחיל אהבי יש ואצרתיהם אמלא. וכי מאחר שקטן שבכולן כך, גדול שבכולן - על אחת כמה וכמה".

ברכות נח,ב: "ואמר שמואל: נהירין לי שבילי דשמיא כשבילי דנהרדעא, לבר מכוכבא דשביט דלא ידענא מאי ניהו". הוריות י,א: "אמר ליה (רבן גמליאל לרבי יהושע): מי הוה ידעת דהוה לן עכובא כולי האי דאיתית סולתא? אמר ליה: כוכב אחד לשבעים שנה עולה ומתעה את הספנים, ואמרת: שמא יעלה ויתעה אותנו. אמר ליה: כל כך בידך ואתה עולה בספינה (לחפש פרנסה)? א"ל: עד שאתה תמה עלי, תמה על שני תלמידים שיש לך ביבשה, רבי אלעזר חסמא ורבי יוחנן בן גודגדא, שידועין לשער כמה טיפות יש בים, ואין להם פת לאכול ולא בגד ללבוש! נתן דעתו להושיבם בראש".

305 ריה"ל מדבר בשבח לימוד החכמות רק לאחר שביאר בסעיפים נד-נו את שבח לימוד התורה על פני ענייני הטבע. כי אצל ריה"ל לימוד החכמות הוא חלק מלימוד התורה ומצוותיה, ועל כן לימוד התורה כולל גם לימוד זה והתורה עצמה כוללת חכמות אלו. אם כן לימוד המדעים הוא חלק משבח התורה עצמה!

306 בניגוד לרמב"ם שהסביר שטעם לימוד חכמות אלו הוא על מנת ללמוד על ידן את חכמת האלוהות - השגת המושכלות, לפי ריה"ל המטרה היא כדי לקיים את המצוות עצמן, דהיינו לדייק בעבודת ה'! וז"ל רבי ישראל משקלוב בהקדמתו לספר פאת השולחן על רבו הגר"א: "כל החכמות נצרכים לתורתנו הקדושה וכוללים בה. וידעם (=הגר"א) כולם לתכליתם. והזכירם: חכמת האלגברע ומשולשים והנדסה וחכמת המוזיקא... וביאר איכות כל החכמות ואמר שהשיגם לתכליתם. רק חכמת הרפואה ידע חכמת הניתוח והשייך לה אך מעשה הסמים ומלאכתם למעשה רצה ללמד מרופאי הזמן וגזר עליו אביו הצדיק שלא ילמדה כדי שלא יבטל מתורתו כשיצטרך להציל נפשות כשידע לגומרה. וכן חכמת הכישוף אשר ידעוה הסנהדרין והתנאים והזהירו שצריך ללומדה... רק היה חסר לו מעשה העשבין וכל גמר מעשיה, מפני שהם ביד הגויים הכופרים... ועל חכמת הפילוסופיה אמר שלמדה לתכליתה..."

מסלול 1: יום א לפרשת ויחי
מסלול 2: יום ג לפרשת ויגש

ובבהבחת הצמחים ומיניהם כדי שישארו כפי שנבראו ולא יתערב מין במין³⁰⁷ - יש חכמה דקה. האם המין הנקרא 'כנדרוס', למשל, הוא מין השעורה? או השפון ממין החטה? או הכרובית ממין הכרוב? וידיעת כחות שרשיהם ושעור התפשטותם בארץ, ומה נשאר לשנה אחרת ומה אינו נשאר, כדי לדעת כמה ינח בין מין למין במקום ובזמן.

וכן הבחנת מיני בעלי החיים לענין הזה (של כלאים), ולענין אחר - מה יש לו ארס ומה אין לו ארס.

וכן ידיעת הטרפות - אשר היא יותר דקה מכל מה שהביא אריסטו מידיעת ממייתי בעלי החיים, להרחיק מאכילת המתה, ובמעט אשר נשאר בדינו מן החכמה הזאת (בעקבות הגלות³⁰⁸) - יש כדי להדהים את השכלים³⁰⁹.

וכן ידיעת המומים המעכבים הכהנים מהעבודה, ומומי בעלי החיים הפוסלים אותם לקרבנות. וכן בהבדלת מיני הזיבות לאיש ולאשה, וכמות מחזורי הנדות, ובחלוקיהם - חכמות שאין בשור ודם יכול להגיע אליהן בדרך ההקש מבלי עזר אלהי!³¹⁰

שאלות מנחות:

- ✦ התפיסה שעם ישראל צריכים להיות חכמים בתורה ואומות העולם במדעים - האם היא נכונה?
- ✦ מה פירוש "חכמה בגויים - תאמין" על פי ריה"ל?

הערות - ילמד ענוים דרכו

307 עיין רמב"ן ויקרא יט, ט.

308 עיין לקמן ד, לא: "וכשאומה מדלדלת - יאבדו ממנה בראשונה המעולים בבניה, ורק אחריהם יאבדו ההמוניים. כך אבדו מקרבנו יחידי הסגולה, ואיתם חכמותם. ולא נותרו כי אם ספרי התורה, שכל העם צריך להם ורבים מקבליהם המרבים להעתיקם ולהשגיח עליהם. ולכן נשתמר ונשתייר מן החכמות ההן כל שהיה כלול בספרי ההלכה כי רבים היו מקבליהם ורבה היתה ההשגחה עליהם. ומזה כל מה שהוזכר בהלכות שחיטה והלכות טרפה, כי יש בהן מן החכמות מה שנעלם ברובו אף מעיני גלינוס..." ועיין גם לקמן בסעיף סח.

309 ועיין לקמן ד, לא.

310 עם ישראל וחכמיהם למדו חכמות אלו כשאר חכמי העמים. אולם היכולת שלהם להבין, להעמיק ולפרט כל כך, נבעה מהסע"ד שזכו. וכך הוא גם בלימוד התורה עצמה, כמו שמבאר ריה"ל במאמר ג, לט-מא: "וכל זה בזמן שסדר העבודה, והסנהדרין וכל שאר המשמרות ששקדו על שלמות אורח החיים של העם, נשארו בהווייתם, ודבק בהם העניין האלוהי ללא כל ספק, אם דרך נבואה או באמצעות סיוע ממרומים והארה עליונה... כי הללו מקבלים סיוע מן השכינה... לא יתכן אצלם הטעות, בהיות חכמתם רבה, אשר חלקה בא להם בירושה, חלקה - מפאת כושרם הטבעי, וחלקה נקנה להם בעמלם. לפי הקבלה שבידינו מצוים היו הסנהדרין לדעת כל החכמות כולן בשלמות, ביחוד מאחר שרק מעט מאוד נסתייעו בנבואה או בבת קול". כלומר מעט מאוד הסתייעו חכמים בבת קול או בנבואה ישירות, כדי להשלים להם חסרון בחכמה. אלא רוב לימודם וחכמתם היה מתוך לימוד שלהם. והעמל שלהם הצטרף לסע"ד שהשפיעה להם ברכה לא טבעית בלימודם.

- ✦ מדוע אי אפשר להשאיר את לימוד המדעים רק ל"גדולי החכמים" בלבד?
- ✦ מה ההבדל בין ההסבר של ריה"ל לצורך ללימוד מדעים להסבר הרמב"ם שהמדעים הם הכנה ללימוד ההוכחות למציאות ה' ואחדותו?
- ✦ כיצד למדו חכמי ישראל חכמות אלו? האם על ידי לימוד מספרות הגויים או על ידי רוח הקודש ונבואה?
- ✦ האם ריה"ל עצמו יכול להוות דוגמה לחכם מחכמי הסנהדרין?